

Običaji slovanski.

Spisuje Fr. Hubad.

Božič pri Srbih.¹⁾

Pred božičem postijo se Srbi trdo, (tako zahteva cerkev pravoslavna) navadno od 15. novembra naprej. Dan pred začetkom posta (14. nov.) imenujejo „poklade“. Kakor pri Slovencih na pustni večer, zbira se ta dan vsa družina, pije in je vsega dobrega kolikor je je volja, in se pripravlja s tem na post, kajti od poklad do božiča ne sme jesti nikdo mastnih jedi.

Dan pred božičem imenujejo „badnji“ dan.

Tedaj se počenjajo pravi verski in domači obredni običaji, katerih se je ohranilo toliko med národom od najstarejših časov do današnjega dné, kateri pa proslavljajo življenje ljudstev in ga obdajajo s čudovito miloto. Uže zjutraj na vse zgodaj znosijo stole, nože, igle itd. pod streho, kjer ostanejo do prvega božičnega dné; prvi stol prinesó drug dan za „položajnika“ zopet v izbo. V tem ko spravlja družina ropotijo, odide domačin s pomagačem po „badnjak“²⁾, hrastovo klado, katero devajo zvečer v ogenj. Mnogi sekajo ga uže pred solničnim vzhodom. Ko prideta pred drevo, prekrižata se, domačin ga pospè žitom in pravi: „Dobro jut' i čestit ti badnji dan!“ Navadno sečeta samo od jedne stran; ko je dosta odsekan, udari jeden s sekiro samo jedenkrat na drugo stran, da pade proti vzhodu. Če zadržuje padajoči badnjak drugo drevó, naznanja to zlo srečo za vse leto. Prvo tresko hranijo po nekaterih krajih, devajo jo pod mlečno posodo, da se dela smetana tako debela, kakor je treska. Na to razsečeta drevó na štiri dele in jih spravita domú; v Hercegovini jih

¹⁾ Primeri: Vuk „Rječnik“, s. v., — „Običaji“ str. 30. itd. Millčević, „Život Srba seljaka“, — „Glasnik“, XXXVII. str. 22. — „Globus“, Band XXX. št. 4. in 5. Pis.

²⁾ Badnjak rabi tudi Bolgarom, Hrvatom in po nekaterih krajih celó Slovenceem. Pis.

vozijo z osmimi voli. Doma prislonita klade k steni, gospodinja pa zlomi nad njimi prvi hleb pogače. Vrh badnja kov rabi jim namesto ‚vatralja‘ (Feuerschaufel), kateri so spravili pod streho, dôkler ne pride ‚polažajnik‘ v hišo. Tedaj prinesó prvi ‚vatralj‘ izpod stréhe, na začasni pa priveže gospodinja povesimo prediva in ga vrže na streho.

Tisti dan zakoljejo ‚pečenico‘ t. j. prešiča, reveži tudi ovco, da jo spekó celo. Prvo kapljo krvi hrani gospodinja in jo zapeče v pogačo, da rabi zoper grižo. Jabolko ali hruška, pečena v pečenici varuje tudi zoper bolezni v trebuhu.

Zvečer prinese domačin badnjake v hišo. Stopivši črez prag pravi: ‚Dobar večé i čestit vam badnji dan!‘ Kak mož mu odgovarja: ‚Dao ti Bog dobro sretnji i čestiti‘, ter ga posiplje žitom, med katerim je ležala prva treska badnjaka. V Risni kitijo badnjake z lavoriko, v Crmnici nazdravlja jim domačin, kateri jih prinese na ognjišče, z vinom, nekaj popije ga sam, z drugim pa napojí badnjake (t. j. polije jih).

Polože jih pa tako na ogenj, da molí debeli konec črezenj; če se poljubijo ovčarji nad njimi, ljubijo ovce svoja jagnjeta. V pokrajini Gruša (v Srbiji) pomažejo jih po konci z medom, kateri obližejo na to otroci, da tudi ovce ližejo jagnjeta. Goreče badnjake opazujejo dobro; kdor vidi prvi, da je pregorel kateri, dobí dar. Odgoreli debeli konec ne sme pasti na tla, ujeti ga morajo z rokami; po nekaterih krajih mora natekniti celo rokavice oni, ki ga hoče prestreči. Gorečega nosijo po Vuki okolo bučeljnjaka, pogasivši ga pa denejo h kaci slivi ali k jábolku.

Ta dan pekó raznih pogač. Da bi pospeševale plodorodje, dadé jim razne oblike: vola s plugom, bučeljni panj, kokoš, ovce itd. Poleg tega pletó za moške ‚kijake‘, za ženske pa ‚plete-nice‘. V reščetih hranijo spečene pogače in naspó k njim žitnega semena.

Kadar uže goré badnjaci, prinese tisti, ki je prinesel badnjake na ognjišče, snop slame. Tega pozdravljajo ravno tako, kakor tedaj, ko donaša badnjake. Snop je zvezan z vrvico. Ali te ne smejo odvezati, ampak pulijo slamo iz snopa in jo potresajo po vsi hiši. Kaka starka hodi na to po razstlani slami po sôbi in kliče kakor koklja: ‚kvo! kvo! kvo!‘ otroci se je pa drže za obleko in kličejo kakor piščeta: ‚piju! piju! piju!‘ To naredi, da je prihodnje leto mnogo piščáncev. Po slami vržejo v nekaterih krajih nekaj orehov. Na to molijo. Najstarejši, navadno domačin, prilepi voščeno švečo na iztočno steno, okolo njega se zbere vsa družina, molčé posluša resno molitev, katero moli stavec namesto duhovnika. Po molitvi vtakne svečo v vrečo polno ječmena, da gorí vso noč. Dôkler pa gorí sveča na steni, gledajo praznoverni ljudje na senco; kdor je nima, unre drugo leto.

Večerja je uže pripravljena. Zgoraj za mizo sedí domačin, poleg njega moški po starosti, potem ženske. Predno posedejo, poljubi

vsak roko domačinu, le žena njegova (gospodinja) tega ne stori. Miza je lepo pogrtnena, jedí so boljše, nego navadno, kajti jutri bode praznik in trdemu postu je konec. Miza ostane pogrtnena vso noč, žlice denejo po starosti na krožnik, in čegaver žlica drugo jutro ne leži več na mestu, kamor jo je bil položil sinoči, umre še tó leto. Drugi pa gledajo ta večer v skledo polno raztopljenega špeha; kdor ne vidi glave na sebi, umrje skôro.

To noč spavajo vsi v jedni sôbi, kakor je navada tudi po Slovenskem; pri badnjaki ostaja le jeden, da kuri vso noč.

Po Starem Vlahi nosijo ovčarji ta dan vedno kamenček v ustih, to varuje črede volka; če bi se hotela bližati ta zverina, okamenel bi jej gobec.

Ta dan ne smejo izposojati ničesar iz hiše. Če je vreme motno, bode prihodnje leto rodovito. ‚Badnjaci‘ imajo po vztočnih delih Srbije svoja imena. Največji zôvejo: ‚badnjak‘, drugi: ‚badnjačica‘, (ženo ‚badnjakovo‘), najmanjši pa ‚dete‘. Drugod jih imenujejo nekateri: Jožef, Marija, Jezus.

Božič.

Zjutraj na vse zgodaj pokajo puške od vseh strani, da naznanjajo veseli praznik. Dečki hité po vode na čist, dober, zdrav studenec, seboj nesejo žita, pozdravijo vodo: ‚Dobro jutro, sretan sveti božič‘, vržejo nekoliko žita v studenec, napolnijo svojo posodo in hité domú. Ta voda ima posebno moč; ž njo se umivajo, da bi ostali vedno zdravi. Najmlajša svekrva daje omitim čistega perila. Omazano hranijo pod streho, da bi ne bilo umazanosti v sôbi vse leto.

Starejši se pripravijo na to v cerkev, mnogokrat kaj daleč; gospodinja, (v prejšnjih časih je delal to domačin sam,) pa umesi z vodo prineseno zjutraj ‚česnico‘ iz pšenične moke. Po Vuki zapekali so prej vánjo srebrn ali zlat novec; kdor ga je našel v svojem kosi, smel se je nadejati sreče v prihodnjem leti. Sedaj pa zapeče domačica lesene podobe ovác, konj, bučel itd. Ko lomijo česnico dobí vsak svoj kos; v tem posli, kateri naznanja podoba v njem, bode najsrečnejši. Česnico pekó, kakor pogačo, pod žrvavico. Kdor gre okolo nje, ko se peče, in govori: ‚Šel sem skoz ogenj, da bi ne gorel kot ogenj,‘ se váruje vročnice. Pečeno česnico pomažejo z medom. Iz ostavšega testá pa pekó pogačo za živino.

Predno pridejo ‚crkvari‘ (t. j. oni, ki so šli v cerkev) domú, ne sme jesti nikdo mesnih jedí. Ti prinesó seboj ‚navore‘ (anaphora, obhajilnega kruha). Te mora pokusiti vsak, potem sme

jesti, kar hoče. Če je pa cerkev predaleč, da ne morejo do njé, jedó najprej popek od leske ali od drina, da bi ostali zdravi kakor drin.

Sedaj krmijo tudi kokoši. Vrvico, s katero je bil zvezan snop slame, ki so jo postiljali zvečer po sôbi, položé na tla v krog; v to pa naspó žita za kokoši. Na tak način dosežejo, da se držé kokoši vedno hiše. Tudi živini dadé klaje, ali ne mečejo je z vilami v jasli, ampak z rokami, da se živina ne bôde. Da, tudi ptičev ne zabijo; tem potrosijo ostankov, naj vedó tudi ti, da je prišel božič¹⁾.

Zjutraj pride polажajnik. (V Užici ga imenujejo „polaznik“, v Banati pa „polazenik“). Mislijo namreč, da ni vse jedno, kdo pride prvi ta dan izmed sosedov v hišo. Zato naprosijo navadno uže nekaj dni prej prijatelja ali sorodnika, da pride ta dan k njim.

Kadar pride pred hišo, ustrelí iz puške. Seboj prinaša vrečo žita; uže med vratmi pozdravlja: „Ristos se rodi“ in pospè žita po sôbi, domačin ali kdo drug mu pa odgovarja: „Va istinu rodi“ in ga pospè žitom. Na to gre polажajnik trikrat okolo oguja, „krete“ (premika) badnjake, sede za mizo tija, kjer sedí sicer domačin, in gospodinja ga ogrne z debelo odejo; čim debelejša je, tem debelejša bode smetana na mleki. Potem vzame polажajnik uže omenjani vatralj (Feuerschaufel), udari ž njim po gorečih badnjacih, da leté iskre na vse strani, in govori: „Ovoliko goveda, ovoliko konja, ovoliko koza, ovoliko ovaca, ovoliko krmaka (prešičev), ovoliko košnica, ovoliko sreče i napretka“ itd. Tedaj razgrne pepel pokraj ognjišča in dene tija kak novec, kakor ravno more. Nekateri pa prinašajo tudi povesimo prediva, in ga obešajo na vrata ali na streho, da bi rasel tolik lan. Sedaj še le pozdravi domačina in druge. Še le sedaj mu prinesó stol izpod strehe, kamor so bili odnesli na badnji dan orodje. Kdor pa hoče sestí, odmičejo mu stol, da bi padel; če pade res, ima to dober pomen za hišo. Po teh ceremonijah odide polажajnik ali pa ostane pri „ručki“ in dalje do večera. Da ga gosté kar najbolje morejo, ume se samo po sebi, posebno srečna bode pa hiša, ako se opijani.

Na to sedajo k ručko; to naznanjajo tudi sè strelom. Ko se zberó vsi okolo mize, molijo, vsak sè svečo v róci. Molitev je krajša, nego na badnji dan. Po njej se „mirbožajo“, t. j. poljubljajo se po vrsti. Domačin vzame svečo v roko, drugo pa da mlajšemu. Poljubita se in pravita: „Mir božji! Ristos se rodi. Va istinu rodi. Poklanjamo se Ristu i Ristovu rožanstvu“. Ali pa krajše: „Mir božji“. „Na veke, amin“. Tako storí domačin z vsemi, tudi z ženskami, le mu ne poljubljajo te obraza, ampak rokó, mož in žena se pa ne smeta poljubiti.

¹⁾ Prim. „Ptičji božič na Švedskem“, „Novice“ l. 1856, str. 419. Pis.

Na tó zbere domačin vse sveče, jih postavi v skledo, polno raznega žita, čez nekoliko časa jih pa pogasi s tem, da pospe žita nánje. Kasnejše pokrmijo ženske žito kokošim, da bolje nesó. Potem sedejo k jedi. Božično kosilo je priprosto, mesó in vino so glavne stvari. Nekateri srčejo najprej ‚varenik‘ (nekako vinsko juho z medom in poprom), drugi pa ne pijó rakije zaradi vročice. Čez nekoliko časa, po nekaterih krajih uže v začetki jedí vstajajo ‚u slavu‘. Domačin in polažajnik nataknetá rokovice, (brez njih se ne smeta dotekniti česnice), zasučeta česnico trikrat od iztoka proti zapadu in jo zlomita. Paziti pa imata, da ne pade kak kos od nje; to bi pomenjalo, da mora umreti kdo iz hiše. Onda razdelita vsacemu svoj kos.

Za česnico pride pečenica na vrsto. Jedó jo, se vé, mrzlo, ker je pečena uže v badnji dan. Le glavo pusté za novo leto. Ta dan se gosté dobro; navadno ne vstajajo od mize do večera.

Črez prt razprostró po mizi navadno prazno vrečo in ne odgrinjajo mize in ne čistijo hiše tri dni.

Po Bosni in Hercegovini je navada, da ‚sjaču‘ (sjaknuti) o božiči, t. j. zjutraj zgodaj vpije domačin: ‚Sjaj Bože i Božiću našemu‘, ali ‚našoj‘ (tú imenuje po vrsti vse osebe svoje družine).

V Risni se poljubljajo po jutranji službi božji ljudje v cerkvi; pri tej prilíki se pomirijo mnogi, ki so se bili sprli med letom.

Naj omenjam še nekoliko običajev in navad v tem časi. Kdor ima konja, ga mora jahati po ručki. V Bački zasede mladina konje in dirja po polji in ‚vijaju Božić‘ (gonijo Božiča).

Tretji dan pometejo hišo; slamo in smetí vržejo na dvorišče; slame pa hranijo ženske nekoliko, da nasajajo kokošim na njej. Drugi nosijo božične slame na njive, da bolje rodé.

Ta čas ne smejo brusiti noža na brusi, da ženskih ne bolé prsi, kráv vime, otrók vrat.

Te dni počiva živina; volóv ne smejo uprezati.

Vsakdo iz hiše mora odgrizniti nekoliko niti, s katero je bila povezana pečenica, onda ni hud vse leto.

Da raste pšenica visoko in je bogata, prebadajo česnico z drinovo tresko. Na vogel česnice potrosijo solí, ga odrežejo in hranijo za lek ljudem in živalim. Po jedí dadé živini solí; živinsko pogačo nabadajo najlepšemu volu na rog, v Starem Vlahi pa priženó vola v hišo in zlomijo pogačo nad njim.

Da bi varovali stanovnikov vročnice, mečejo po nekaterih krajih goreča drva čez hišo; mnogokrat se je pa uže zgodilo, da so si tako požgali dom.

S pepelom česnice posipajo svilode, da bi jih bilo, kolikor pepela.

V Grblji gledajo na božič, od katere strani vskipí voda v lonci; če vskipí proti iztoku, nádejajo se sreče. V Dubrovniku mesijo kolače v podobi mesca in jih dadé poslom; imenujejo jih ,luk'.

Nekateri udarjajo z rogom od božičnega pecíva nerodovita sadna drevesa po koreninah, govoreč pri tem opravili: „Ja tebe rogom, a ti mene rodom!“ Drugi vzamejo sekíro in mahajo ž njo ob nerodovitem drevesi, kakor bi ga hoteli posekati, drug kdo pa reče: „Ne sijeci, rodiće“. Če storé to trikrat zapored, mislijo, da bode drevó obilo rodilo.

Do malega božiča (novega leta) pozdravljajo se namesto z „dóbro jutro!“ itd.: „Ristos se rodi! in pozdravljenec odgovarja: „Va istinu rodi!“

Ta čas pevajo tudi razne obredne pesmi, katerih je zapisal mnogo Vuk in kasnejše Milojević.

Predno poskusimo razložiti pomen božičnega praznika, omenjamo naj prej necih običajev iz drugih krajev, kateri se vjemajo s srbskimi¹⁾. Po Francoskem je navadna še danes ,souche de noël' ali ,trefué'. „Štiriindvajsetega decembra proti šesti uri zvečer“ — čítamo v deli „Mémoires de l'académie celtique“ (Commercy en Lorraine) III. 3, — „denejo v vsaki družini velikansko klado, imenovano ,souche de noël', na ogenj. Otroci ne smejo sesti nánjo, da ne dobé garij. Ta navada je razširjena skóraj po vsi deželi in da polagajo klado po vsej dolžini, kacic štirih črevljev, na ógnjišče“. — V Marselji so prižigali klado, imenovano ,calendeau' ali ,caligneau'. Polivali so jo z vinom in oljem. Gospodar jo je moral prižigati. V Dauphiné so jo imenovali ,chalenda', so jo prižigali na božični večer in polivali z vinom; bila je sveta, morali so puščati, da izgorí vsa. Na Nemškem je bila ta navada tudi. V pismi iz l. 1184 beremo o župniki v Ahleni in Münsterlandi: „et arborem in nativitate domini ad festivum ignem suum ad ducendam esse dicebat.“ Da so sekali ,Weihnachtsblock', čítamo tudi v ,Weisthümer'.²⁾ Na Angleskem imenujejo ,badnjak', ,yuleclog', ,yulleclog' ali ,Christmas clog'. Kos njegov hranijo vse leto, da zakurijo ž njim

¹⁾ Prim. tudi članek: „Bajdnék v Poljanah ob Kolpi“, „Novice“ l. 1856 str. 413. Pis.

²⁾ Grimm, „Deutsche Mythol. 4. izd. I. str. 521 in 522.“ Pis.

za novi božič in da varuje družino nesreče, če pa neče goreti, pomenja zlo.¹⁾

Ravno tako znan je skandinavski ‚julblok‘, Litvani in Leti pa imenujejo sveti večer ‚bluku-vakars‘, kar pomenja ravno to, kakor ‚badnji večer‘.

Kakor pripisujejo Srbi prvemu gostu, da pomenja srečo ali nesrečo, tako skušajo izvedeti tudi Angleži po onem, kateri stopi o novem leti prvi v hišo (imenujejo ga ‚firstfoot‘,) kako se bode godilo družini. Tudi oni si pomagajo s tem, da naprosijo uže prej koga, naj pride na vse zgodaj s kacim darom na pohode.

Kaj pomenja božični praznik v krščanstvi, znano je uže dosta; o tem zatorej ne govorimo. Omenjati pa nam je, kaj je pomenjal ta praznik našim dedom, poganom, kajti tudi ti in drugi národi indo-evropski so ga uže slavili o tem časi.

Božič je bil uže poganom solnčen praznik, in kaj so slavili o tem časi, kaže nam srbska prislovica: ‚Pitali kurjaka (volka), kad je naj večá zima. Kad se sunce ragja.‘ Ta odgovor, da je najhujša zima tedaj, kadar se solnce rodi, kaže na božič. Ali tudi pri Rimljanih nahajamo dan 25. decembra ‚dies natalis solis invicti‘ (rojstveni dan nepremagljivega solnca). V tisti dan pada v koledarji krščanskem praznik Kristovega rojénja. Da je to res, pričajo nam cerkveni očetje; tako graja še Leon Véliki, za katerega se je spominalo ljudstvo še dobro solnčnega pomena božičnega praznika, zlobno mnenje (pestifera persuasio) onih, ki mislijo, da praznujejo ta praznih na čast novo vzhajajočemu solncu, ne pa rojstvu Kristovemu.²⁾

Kako dolgo se je vpiralo poganstvo, časteče solnce, krščanstvu, nam kaže to, da se je ohranilo češčenje solnca do novejšega časa v Armeniji pri Jakobovih kristijanih.³⁾ Taka je tudi pri Mohamedanih.

Arabi Beduini molijo še dan danes vzhajajoče solnce, akoravno je prepovedal Mohamed, klanjati se solncu in luni, in če tudi mislijo Moslimi, da ‚vzhaja solnce med rogovi hudičevimi‘.

¹⁾ Ibid. „Aberglaube, Nr. 1109.“

²⁾ Pauly, „Real. Encyclopaedie, s. v. Sol.“

³⁾ Neander, „Kirchen-Geschichte, VI. str. 341.“

Za časov Lukijanovih poljubovali so si Grki róko v znamenje češčenja vzhajajočega solnca. Tertullijan pa toži še o kristijanih, ki so častili nebeška trupla in so mrmrali z ustnami proti vzhajajočemu solncu („sed et plerique vestrum affectatione aliquando et coelestia adorandi ad solis ortum labia vibratis“¹⁾). Tudi Leon Véliki se pritožuje o tistih kristijanih, ki so se obračali proti solncu in so se mu klanjali, predno so šli v cerkev, ali kadar so stali na kacam griči²⁾. Da, Wuttke³⁾ pripoveduje, da se odkrivajo kmetje v zgornjem Palatinatu (Oberpfalz) še dan danes pred vzhajajočim solncem, in na P'omorsanskem mora moliti oni, katerega trese mrzlica, trikrat o solnčnem vzhodu obrnen proti solncu: „Ljubo solnce, pridi skóro in odvzemi mi sedem in sedemdeset mrzlic. V imeni Očeta itd.“ Na Saksonskem, v Branibori in na Ruskem pa hodijo seljaci še sedaj v jutro velikonočne nedelje na hribe, da bi videli solnce, katero poskakuje takrat, pravijo, od samega veselja trikrat, na Angleškem je pa pisal v svojih dnéh Thomas Browne celo razpravo, v kateri je dokazoval, da solnce ne pleše v jutro vélike nedelje.⁴⁾ Pri Rusih ohranilo se je celo do XVI. veka mnenje, da o veliki noči solnce ne zahaja. Zato menda imenujejo Malorusi in Bolgari veliko noč 'velik den'.

Solnčni pomen božiča pa kaže tudi ime meseca decembra pri Bolgarih. Ti ga imenujejo 'koložeg', t. j. mesec prižiganja (solnčnega) kolesa, ker so ovijali, kakor Slovenci na Koroškem in Poljaci po Galiciji, Nemci pa po nekaterih krajih še danes o tem časi koló sè slamo, namazano sè smoló, ter so je takaláli zažgano raz hrib v dolino⁵⁾.

Ali tudi druge stvari nam kažejo, kako svét je ta čas. O polnoči, pravijo ljudje, so odprta nebesa, voda se izpreminja v vino, pod snegom cvetó cvetlice, drevesa cvetó in zoré zlata jábolka itd.

Vse to kaže, da so razlagali stari Slovani božični praznik z ozirom na solnce, katero daje po misli vseh poganov ljudem dobro. Ali tolmačiti moremo ostanke starih običajev samo na solnčnega boga Peruna, kakor je to dokazal učeni prof. dr. Krek⁶⁾.

Vredno bi bilo zatorej, da se požurimo tudi mi Slovenci, da zberemo národno blagó, da ne bode prepozno; gotovo našli bi še v svojem dômi mnogo, kar bode služilo slovanskim bajeslovcem.

¹⁾ „Apolog. adv. Gentes XVI.“ Lukian, „de saltat. XVII.“

²⁾ Leo I. „Serm. VIII. in Natal. Dom.“

³⁾ „Volksaberglaube,“ str. 150.

⁴⁾ E. B. Tylor, „Die Anfänge der Cultur, Deutsch von J. W. Spengel und Fr. Poske. II. str. 297.“ — Afanasjev, „Poetičeskija vozzrenija Slavjanna prirodn. III. str. 700.“

⁵⁾ Krek, „Einleitung in die slav. Literaturgesch. str. 200. Opomba 4.“

⁶⁾ O. e. str. 199.

Svatovski običaji pri Bolgarih.

Z nezmernih planjav med Donom in Volgo privel je Asparuh, tretji sin Kubratov, v drugi polovici sedmega veka po Kristi Bolgare do Donave. L. 679. prebrodili so reko. Pogumni vojaci čudskega ali finskega plemena premagajo hitro Slovane, naseljene med Balkanom, Donavo in črnim morjem; Varno si zvolijo v glavno mesto. Ni jih bilo mnogo tujcev, ali bojeviti in pogumni so bili. Hitro se je širila nova država, skôro je Morava postala meja ob carstvi srbskem na zapad, pa tudi na druge strani so silili vedno dalje. Mogočni carji bizantinski trepetali so na svojem prestoli pred četami bolgarskimi, med katerimi so vojevali tudi podvrženi Slovani. Groza je bilo poslancev grških, kadar so se pogajali z Bolgari zaradi miru. Krščanski Bizantinci prisezali so v imeni svojega carja, da bodo spolnovali pogoje, pred razpelom z rokó na sv. pismi, Bolgari so pa prisegali na goli meč, znamenje moči, (ultima ratio) vojakov, pri tem so pa razsekavali pse na dvoje. — Še početkom 9. veka pili so velikaši pri gostijah iz lobánje ubitega carja Nikefora.

Tekom tistega veka potonil je pa živelj bolgarsko-čudski v národnosti slovenski. Premagovalci izgubili so svojo národnost, postali so Slovani.

Mnogo so občevali Bolgari z bližnjimi Srbi, mnogokrat so se bili po krvavih bojiščih, mnogokrat bili so si dobri prijatelji.

L. 861. pokristijani se pa knez bolgarski Boris; brat Cirilov, Metod, ga krsti. S tem je prestal živelj bolgarski popolnoma, národ se je pomešal tako, da je ostalo le malo sledú o njem. Oznanovalec vere krščanske rabil je jezik slovanski. Le na jezik vplival je toliko, da se je predrugačil, da je izgubil sklanjo, da je privzel člen itd. Celó stare običaje pozabili so ljudje. Dlje je cvela še država bolgarska; niti carji bizantinski, niti srbski je niso mogli razrušiti. Ali prigнала se je črna nevihta od južne strani, divji Turci so prihruli iz Azije, poplávili so poluotok balkanski. Carji bizantinski niso si ohranili družega, nego samo glavno mesto. Car bolgarski Šišman bil je premagan dné 26. vélicege srpana l. 1371. ob Marici; moč bolgarska je oslabela. Sicer so se bili Bolgari še moško na Kósovem polji l. 1389, ali ni hrabrost njih, ni srbska ni mogla rešiti več Slovanov. Vuk Brankovič, izdajica, „ne vid'lo ga sunce“, bil je vzrok, da so naložili Turci težek jarem národom po poluotoci balkanskem, da so mogli prodreti kasnejše Musulmani celó do Beča, da so poplávili južni del avstrijskega carstva, da so ovérali omiko in oliko tako dolgo.

Milo zvenela je pesem bolgarska po visocem Balkani, pevci so peli o srečnih dnevih, o zlati svobodi, katere niso po-

znali, peli so o junacih, kateri so tolkli nekdanji sovražnike, ali ljudstvo, hrabro nekdanji in bojevito, pozabilo je sukati kopje in meč, tupuz pal mu je iz rok. Namesto ostrega orožja poprijel se je Bolgar pluga, motike in sekire; obdelaval je polje, svojemu tlačitelju prideloval je rožnega olja in ta mu je plèl zato trnjevo krono. Ali mnogokrat pihal jej tudi čuden veter o vrhéh Balkanovih, čestokrat pokalo je čudno po dolinah in gozdéh; niso padala stoletna košata drevesa pod sekiro gozdarjevo, padali so ljudje, Turci in Bolgari, puška bila je sekira, meč podiral je sovražnika. Tedaj klicala je vila svoje pobratime, tedaj začel se je dramiti Kraljevič Marko v svoji pečini, ali vilin klic izgubil se je; malokdo ga je čul in mnogi, kateri so čuli vik, tiščali so si ušesa; Marko odprl je oči, a zaspal je takoj; krogarji so letali v celih trumah po gorah in po dolinah, gostili so se, le kukavica, sinja kukavica, kukala je za očetom, za bratom, za otroci, katere je posekal meč, ker so hoteli živeti kot ljudje.

Toda zôra vzhaja vsak dan, gotovo napoči tudi dan z gromom in treskom, kateri očisti zrak, da zasije zôra svobode vsemu národu.

Mnogi so uže preiskavali národ bolgarski; prihajali so tujci, ran gledat globocih, trudili so se sinovi, da spoznajo svoj národ, in kolikor bolje so se seznanjali s svojimi rojaci, tem bolje so začeli ljubiti svoj rod.

Prihajali so tudi bratje od vseh vetrov, da so čuli, kaj bije Bolgarom v srci. Bogišić¹⁾ preiskaval je pravne obiçaje južno-slovanske, on je opozoril prvi na bogat zaklad národnega blaga, in ni služil le pravnikom, odkril je blagá tudi bajeslovcem in starinarjem slovanskim. Drugi so pa poslušali pesem národovo in našli so dražega kamenja, katerega ni najti drugod. Brata Miladinovca,²⁾ ki sta morala plaçati svojim življenjem ljubezen do domovine, odkrila sta národno pesem bolgarsko, kateri se ni strahiti nobenega družega národa.³⁾

Po teh dveh bodedo skušali povedati, kako se ženijo mladi Bolgari.

Mladičji bolgarski se ženijo navadno mladi, mnogokrat jedva 18 let stari. Neveste so pa še mlajše; kakor pri družih národih na jugu, se možé dekleta čestokrat uže 14 let stare. Če tudi ženin ni ravno vedno tako mlad, ženi se vendar navadno uže v starosti, v kateri pri nas še na zakon ne misli. Pospeševalo je to navado posebno to, da mladeničem ni trebalo služiti v vojski, zato se more ženiti, kadar hoče sam, ali kadar mu dovoljujejo roditelji.

¹⁾ „Zbornik sadašnjih pravnih obiçaja u južnih Slovena“ Zagreb, 1874.“

²⁾ „Bolgarski narodni pèsnj. Zagreb, 1861, str. 515.: „Svadbeni obiçaji otb Struga.“ str. 417.: „Obiçaji na svadba v B. Kukušb.“

³⁾ G. Rosen v svojem prevodu bolgarskih pesmi „bulgarische Volksdichtungen“ priznava sam njih lepoto.

Zakon pa ni samo zveza ljubečih; tudi druge okolnosti morajo mladeniče, da si izbirajo neveste uže zgodaj. Kakor povsod, imajo roditelji razne namene, kadar ženijo sina. Prva skrb jim je, da pridobé sinah dobro delovko, dobro gospodinjo, a ne samo za sina, nego za vso zádrugo. Zatorej je pri ‚Šopih‘ (‚Bolgarih okolo Koestendila, Radomira in Sredca, Sofia) ženin navadno mnogo mlajši od neveste. On šteje jedva 16 let, žena njegova pa uže 25—30. Ne smemo si pa tolmačiti te razlike s tem, da se nagibljejo mladi ‚momki‘ mnogokrat starejšim devicam, ljubezen pri ženitvi ni glavna stvar, kakor menda nikjer med prostim národom. Nevestin oča neče možití hčerke zgodaj, da mu ‚hljeb isplati‘ svojim delom, ženinovi roditelji pa iščejo neveste, navajene vsacega dela, katera je pokazala uže na dómi svojem, da je pridna in marljiva. Národní pregovor slóve: ‚Vzemisi ženo, da te nosi na rokah!‘ moramo razlagati zatorej prav po besedi. Tudi se ni bati, da bi nosila taka žena hlače; národ zahteva sicer, naj se ljubita zakonska, kakor zahteva priroda in običaj, vendar pa mora slušati žena moža, ker pravi pregovor: ‚Žena dolgokosa, plitkoumna‘.

Glavna stvar pri izbiranju neveste je vedno beseda očetova, ali če ta ne živi, beseda ‚glavatarjeva‘ ali domačinova ¹⁾. Če pa otroci in roditelji niso ravno tistih misli, zgodi se tudi, da se ravná mladina le po tem, kar jej vелеva srce, saj najde sredstev, da prevéri mater in po njej tudi očeta.

Na ‚dobar den‘, t. j. o praznicah se zbira mladina okolo cerkve, ali na kacem družem mestu in pleše ‚oro‘ ali ‚kolo‘. Po zimi hodi na ‚prelo‘ k sosedom, po leti pa tudi na ‚mobu‘, na ‚delo‘. Neoženjenci imajo tú priliko dovolj, da si izbirajo družico za življenje, tú ‚se zagledajo‘ mladeniči. Zato pravi v národní srbski pesmi sestra bratu:

„Hajde brate namastiru,
Da gledamo gjevojaka,
Gjevojaka i momaka!“

Momak podari devojki jábolko, napije jej ob studenci in jej odkrije tako svojo ljubezen; kitica iz njé róke mu je znamenje, da ga ljubi izbrana krasotica.

Da si pa moreta reči pred oltarjem, da hočeta živeti vse življenje drug z drugim, morajo izvedeti za to tudi roditelji. Mladenič in ljubica njegova skušata zatorej poizvedeti najprej, bodo li roditelji zadovoljni z izvoljencem, kajti ti pazijo vedno na to, da je nevesta pripravna za ženina, da ni presiromašna itd., lepota sama ne veljá nič, ker ‚lepa jábolka svinje jedó‘. Prav slaba in siromašna mora biti obitelj, če se ravná po pregovori ‚trkaj, kjer ti odpró, tam ulezi‘.

¹⁾ Glavatar ali domakin = domačin = gospodar zádrugi.

Če je momak gotov, da mu ne odrekó devojke, pošlje poslanca (svata' ali ,svatico') na dom devojkin, da jej prinese kitico in nekoliko novcev v dar in se dogovori ž nje roditelji o snubitvi. Tedaj določijo dan, na kateri naj pridejo roditelji mladeničevi snubit; se vé, da mora biti pripravljena zánje tudi sijajna gostija. Ta ,sastanek' imenujejo ,godež', okolo Kukuša pa ,zelena kitka'.

Na odločen dan, navadno v nedeljo, ali v kak drug praznik, zberejo se na domi mladeničevem sorodniki njegovi. ,Momak' poljubi roko svojemu očetu, če pa ta ne živi več, strijcu ali onemu, kateri je domačin, mu dá darove, katere je namenil svoji ljubici, n. pr. lepo ,šamijo' (robec za deti na glavo) in nekoliko novcev. Na to se napotijo snubači. Po nekaterih krajih, n. pr. okolo Leskovca gresamo oča z mladeničem, drugod pa, n. pr. v Kukuši, kjer se stekata beli in črni Drin, pa več sorodnikov.

Na dômi izvoljenega dekleta je uže pripravljeno vse, snubači pa donašajo seboj tudi jedil in pijače. V hiši je pripravljena miza (sofra). Nekaj časa se pomenjujejo o raznih rečeh, onda pa pride devojka s kako družico v izbo. Družica njena poljubuje prislecem rokó po redi, za njo pa snubljenka. Tedaj jej dadé donešena darila, ona jim pa poklanja vezene ,rize' (obleke), katera jim polaga na ramena. V Kukuši dobivajo oženjenci obleke, vezene ,na zaboji' (na statvah), neoženjenci pa vezeno od devojke z r o k ó.

Dogovorivši se o vsem potrebnem odidejo snubači. Darove pa nosijo še vedno na ramenih, da kažejo ljudem, da niso prišli zastoj.

Ta sastanek imenujejo okolo Kukuša ,malí armas', okolo Leskovca pa ,odumvanje'. Dogovarjajo se pa posebno o darili, katero mora dati ženin očetu nevestinemu. To imenujejo po južnih krajih ,ogorlok',¹⁾ okolo Leskovca pa ,obušta', ker je namenjena, da kupuje oče obuvalo sorodnicam nevestinim. ,Ogorlok' znaša marsikdaj do tisoč pijastrov, če je ženin posebno bogat.

Po prvem sastanki prihajajo snubači še večkrat na pohode. Po nekaterih krajih so se ohranila razna simbolična dejanja, katera so gotovo prastara. Na drugem sastanki, kateri imenujejo okolo Leskovca ,ispitije', izpije vsak po čašo rakije. Na tretjem menja mati devojčina prstene navskriž (,mēnež'). Z m e n e ž e m je gotova zaroka, tedaj čestitajo gostje roditeljima: ,cestita nevesta, cestit zet.'

Ali taki pohodi so dragí za obé strani. Ženin in roditelji njegovi morajo donašati vsakokrat daril. Zato se mnogi ne držé vseh običajev. Nevesta pri gostijah ne seda za mizo; ona streže došlecem.

¹⁾ Beseda je menda turska. ,Agarlik' pomenja dar, kateri plačuje paša, snubeš hči sultanovo.

Zadnji in najvažnejši sestanek je ‚godež‘ ali ‚veliki armas‘. K temu prihajajo vsi sorodniki s popom ali učiteljem. Tedaj dogovoré vse za trdno, učitelj ali pop, ali tudi selski starejšina je priča, časih celó beležnik.

Po krajih, kjer imenujejo ta sestanek ‚godež‘, imenujejo nevesto odslé ‚godenico‘. Tej prinaša drug dan sestra ali kaka druga bližja sorodnica ženinova kak dar, nekoliko cekinov na nizalici, ali kaj družega dragocenega. Od te dóbe nevesta ne sme hoditi brez svoje svakinje na zabavo.

Vsako nedeljo in vsak praznik obiskuje potem ženin svojo nevesto, ali nikdar ne sme priti s praznimi rokami. Donaša jej v dar novc ali kaj družega in dobiva od nje kako oblačilo ali vsaj kitico.

V Kukuši se zbirajo po prvem sastanki na dômi ženinovem otroci. Čim več se jih nabere, tem večja je čast. Kaka stara ženica jih vodi k nevesti, kateri prinašajo raznih darov, sadja, kitic ali lepотиčja. Če zorí sadje, ženin ne sme zabiti, da pošilja izbrani nevesti vsacega.

Črez nekaj časa gredó sorodkinje k nevesti. Donašajo jej v dar sadja, kitic, črevljev, nogovic, platna, prediva in svile, da prede in tée darove za svate. Nevesta jih pozdravlja, jih poljublja, vzprijema darove in gosti svoje goste. Sestre nevestine poklanjajo došlecem kitic, nevesta jim pa daruje obleke. Pred odhodom jim vrne posodo, v kateri so donesle sadja, a ženinu pošilja kitico in kako obleko, posebnih kitic jim pa daje tudi za moške sorodnike. Nekoliko dni kasnejše pa pride bodoča svekrva, da poméri nevesti nekatera oblačila.

Štirinajst dni pred poroko, v soboto, obiše ženin s svojimi sorodniki in prijatelji nevesto. Seboj prinaša jedí in pijače, mati njegova pa preje, sestre razne obleke in lišpa, zrcalo, česalo in drugih daril. Pridši v hišo sedejo moški, ženske pa stojé. Nevesta poljublja roke in vzprijema darove, katere jej shranjuje sestra. Zadnjemu poljubi ženinu roko, in ta jej daruje sadja in kak novc. Na to pogrnejo mizo, postavijo donešena jedila nánjo in ženin jim napije rakije. Najstarejši izmed njih prelomi kolač, na katerem leži nekaj novcev za nevesto, in ženin napija vsem, poljubovaje jim roké. Onda gosté tudi domači svoje goste, in nevesta daruje došlece in poljubuje roké.

Tako se gosté vso noč. Proti jutru napija ženin rakije na odhod, nevesta pa vliva gostom vode na roke, da se umivajo, daruje došlece in vzprijema zopet darove. Vse te obrede imenujejo ‚veliki armas‘.

Sedem dni pred poroko pošilja nevesta ženinu razne obleke in zopet darov za sorodnike njegove. Posebno zanimivo je, da ne zabi devojká pošiljati tudi darov za učitelja, kateri je učil nje ženina, in za mojstra, pri katerem se je učil izbranec ‚zanata‘ (rokodelstva) ako je rokodelec. Vse te darove in one, katere je po-

slala nevesta uže prej, obešajo na steno. Devojke, katere so prinesle darove, dobivajo vsaka kaj malega in začno popevati po tem razne pesmi ter plešejo ,kolo' (,oro'), tako, da plešejo trikrat iz hiše pred hišo in zopet nazaj.

Tako si pošiljata zaročenca darove, katere rabita pri poroki, drugo, kar dadé roditelji svoji hčerki, obleko in hišno orodje pa vozijo navadno z nevesto. Imoviti stariši dadé nevesti tudi kós zemlje, kako živinče ali kaj družega za doto.

Okolo Leskovca se počenjajo svatovski običaji s tem, da prihajajo omožene ženske in vdove iz rodú ženinevega v četrtek pred nedeljo, na katero se poročajo, k nevesti „da gledjati mominy darovy, kakvo je přela i tükala moma-ta rabotnica.“ Ko dojdejo v hišo nevestino, je uže vse pripravljeno. Darovi so razloženi po mizah, vsaka ,svaja' ogleda dar za darom in vrže končno kak novec, srebrn ali zlat, kakor more in hoče, na mizo. Potem se gosté, plešejo in pevajo. Pred odhodom daruje djevojka (moma) vsaki kaj malega in pošilja ženinu v dar navadno robec, navezen zlatom.

V petek so ,zasevki' (zasěvky). V ženinovo hišo povabijo vsa dekleta svoje rodbine izmed sosedov na gostijo. Te imenujejo ,žlvy' ali ,zasěvnicy'. Po obedi plešejo in gredó potem z godci k nevesti, da jo pozdravljajo od ženinove strani. Tú jedó in plešejo in gredó pozivat na svatbo sorodnike in prijatelje ženinove. Navadno vabijo v tej obliki: „Mnogo zdravje otú momkovú majkú i bašta i otú momka, da zapovédate sutra (v soboto) na věnecú a vú neděljà na svadba, na věnčanje.“ Ko zgotovijo ta svoj posel, se vračajo v ženinovo hišo, kjer sejejo moko skozi sedem sit. V jedno sito devajo ženinov prsten in nekoliko orehov. Pri sejanji morata držati sito dva moška otroka, izmed katerih mora biti jeden prvenec (prvorojenec), drugi pa ,istírsakú'. V tem pevajo dekleta ,zasěvní pěsní' n. pr.

„Zaigraló junako'o sárce,
Kako vino vo strebrena čaša,
Kak' rakia vo zlata vikia,
Dur' da pójditú vú devojkini dvorje,
Dur' da viditú devojkini tatko,
Dur' da viditú devojkina majka,
Kako 'oditú, kako rubo nositú.“ (Miladinovci,

str. 461, kjer je še več ,zasěvni' pesmi.)

Iz presejane moke mesijo ,mėdenikú' (ker je namazan z medom), kateri lomijo navskriž nad glavo ženinovo, ki ga pomažejo z medom tudi po lici. Razdrobljen medeník devljejo v rešeto in ga razdelé na to med goste, kateri plešejo pred hišo.

V Kukuši imenujejo ta obred ,zamesú'. Tú sejejo moko tri dekleta, malo dete pa, katero ima še očeta in mater, vliva vode na moko in solí testo ter zmeša vodo in moko. Na to vzdignejo otroka na roke, da udari s ,kukudavko' (z lesenim orodjem, s

katerim je mešal moko in vodo) na grédo in reče trikrat: „moma-kū i moma“.

Tisti dan napravljajo v Kukuši tudi „barjak“ (fruglica-ta). Na drog prišijejo kos belega platna in nataknejo na vrh pozlačeno jábolko. Devojka, oblečena v moško obleko, z moškim fesom na glavi, zgrabi barjak in vodi oro („kolo“). Zvečer pa nesejo mladeniči s „frugličari“ („barjaktari“) kovčeg k nevesti. Jedva ga pa postavijo na tla, sedejo nánj in ga ne prepusté nevesti prej, nego jih je obdarovala.

V petek zbirajo se devoyke, da počéšejo nevesto in jej spletó kite. Dete, čegaver roditelji še živé, jo začne česati, pevajoč končajo dekleta delo.

Tisti dan gostí ženin svoje prijatelje, a ne sme sesti, samo služi jim. Po obedi nabirajo novcev za godce in nevesti za „krst“. Pri pojedini ne sme biti nobene devoyke. Po jedi pa vabi ženin v nekaterih krajih, n. pr. v Leskovci, svojih drúgov, naj ga izpremijo v nedeljo na konjih k poroki.

V soboto, na dan pred poroko, imajo povsod mnogo posla. Nevesta gostí svoje drugarice; pri ženini pa koljejo, ako je le mogoče, vola. Volu venčajo glavo, na rogove mu privežejo šopkov, veselo petje krati delo.

Dečki in deklice nesó nevesti obleko za poroko in prinesejo nazaj odelo za ženina.

Drugovi imajo največ posla. Gostje so uže sicer povabljeni, ali treba jih opomniti še jedenkrat.

S šopkom na pokrivali, s polno ovenčano čutaro, na rameni s pisanim robcem, s palico v róci, pride drúg najprvo k nevesti. Tisoč pozdravov jej prinaša od ženina. Nevesta pije iz čutare, obesi drúgu še jeden robec na rame in revež mora od povabljenega gosta do gosta, da ga opomni, naj ne zabi svečanosti. Čutara ni prazna ni za hip. Jedva pohaja vina, uže jo nalivajo.

Deklice pa vijejo venec. Se vé, tudi pri tem deli ne smejo molčati. Okolo Prilepa pojó:

„Vilo mome tri zeleni venci,
 Parvi vilo otū zdravega zdravca,
 V toro vilo otū běla pčenica,
 Trekčo vilo otū čarno-to grozje.
 Tova što je otū zdravega zdravca,
 Farlete go junakovi dvorje,
 Da sè zdravi i da sè veseli;
 Tova što etū otū běla pčenica,
 Farlete go u naše-to selo,
 Da izniknitū 'se běla pčenica;
 Tova što etū otū čarno-to grozje,
 Farlete go junakovo lozje,
 Da sè roditū 'se čarveno vino.“

Miladinovci, str. 473.

Tako pride nedelja. Brijáč obrije ženina. V tem pojó in plešejo devojke. Dve pa nabirate obrite lase na robec, da jih de-nejo nevesti v omaro. Brijáč dobí za svoje delo kós obleke in še novcev. Vodo, v kateri se umije ženin, hranijo do prihoda nevestinega. Na to mu prinesejo obleko za poroko; deček mu jo daje, ko se oblači.

Tačas so se zbrali gosti in začne se zájutrek. Ženin poljubi prišlecem roki in postavijo se v red. Na vozovih, mnogi na konjih dirjajo veselo k hiši nevestini. Tamó so uže zbrani gosti, devojke plešejo, ženin daruje kaj roditeljem nevestinim, posebno materi za 'mleko, s katerim je hranila nevesto'. Ali nevesta se ne prikaže takoj, nje drugarice jo krasijo. V rôci drži reščeto, v katerem je nekaj žita, in tri goreče treské. Nje prijateljice pojó pri deli obredne pesmi in ne puščajo drúgov pónjo. Po dolzih razpravah dobé kaj v dar in pusté prišlece v sôbo; nevesta vrže žita iz reščeta. Starejši drúg dá nevesti dvojico nogovic, katerih jedna je napolnena s sadjem; to dene ona v žep. Na to postavi črevlje pred-njo. V tem se razlega pesem:

„Ne deveruj, postarū deverū, malko mome,
 Ne valka é, postarū deverū, čorabi-te,
 Ne marši é, pomalū deverū, rusi kosa,
 Sa nokí mi ja, pomalū deverū, druški pleli.
 Ne predavaj sé, devojko mori, za žalti čevli,
 Za žalti čevli, devojko mori, za šuma veneču.“

Miladinovci, str. 474.

Na to jej dene botra venec na glavo, bel platnen robec jej pripnó na rame, da visi po hrbti, barvan robec jej denó na rame pod levo roko in pripnó ovòj, (Schleier).

Gosti jedó in pijó v tem. Ženin pa gre z barjaktari v posebno sôbo, kjer je pokrita miza. S tremi prsti vzame od štirih straní nekoliko od jedí, položí kosove pred-se, ter jé. Na to pride mati nevestina, mu dá prsten za poroko in bel robec. On jej poljubi rôko in ide k drúgu. Sedaj pa stopi nevesta v sôbo, sede na tisto mesto, na katerem je sedel ženin, pojé najprvo, kar jej je pustil on, in na to še kolikor se jej ljubi. Ko pride iz sôbe, pokrrije drúg ženina in nevesto z belim prtom, vzame čašo vina, v katerem plava kosce kruha, blagoslovi ja in polije vino nánja. Nevesta mu poljubi rôko, dekleta pa pojó v tem in vzprijemajo darove gostov. Drugova peljeta nevesto vsak za jedno roko iz hiše, ona se brani, dolgo noče črez prag, žalostno slòve pesen na odhod:

„Izniknala je čubrica
 Megju dva straka bosiljokū.
 Ne mi je bila čubrica,
 Megju dva straka bosiljokū,

Tuku je bila devojka
Megju dva mladi deveri.“

Miladinovci, str. 476.

Zvunaj se posloví od rodíteljev, se prekriža in vzdvignejo jo na voz ali na konja. Po nekaterih krajih, kakor v Kukuši, jezdi nevesta k poroki, drugod se vozi, navadno z voli.

Na poti je vse samo veselje, godci godeje, devojke pa pojó svatbene pesmi, saj smo uže videli, da imajo posebnih za vsako delo. Iz hiš, mimo katerih se vózijo svatovi, vró ljudje na cesto, prinašajo vina, napijajo gostom in posipajo po nekaterih krajih nevesto s prósom.

Pred cerkvijo vzdvignejo nevesto raz voz ali s konja. Na oltarji leží hleb kruha, evangelij in stojí čaša vina, ker si napijajo po nekaterih krajih po poroki. To navado nahajamo po vinskih krajih tudi pri Slovencih.

Po poroki pa hajdi na dom ženinov. Ko se bližajo, pojó:

„A izlezi, junako'a majko,
Ti ideet ũ dve rala svato i,
Sna ti nositŭ kako erebica“.

Miladinovci, str. 469.

Predno stopi nevesta z voza ali s konja, podadé jej v nekaterih krajih moško dete, katero poljubi in obdaruje sadjem, ostavše vrže med goste. Drugod neče z vozá, dôkler jej oča ženinov ne obljudi darú. Drugod pa vrže ta nekaj drobiža vánjo in jo vzdvigne na tla. V Kukuši jej pa dadé pod vsako pazduho hleb kruha, v roki pa posodo z vodo, v kateri se je umival zjutraj ženin. Vodo izliva počasi, dôkler pride v sôbo, v kateri se skriva ženin za duri. Kadar stopi nevesta črez prag, udari jo ženin trikrat na rame in gre iz sôbe; nevesta pa stopi k mizi in položi nánjo hleba in posodo.

Običaji pri izprevodi nevestinem v hiše so razní, povsod se pa kaže tisti simboličen pomen. Okolo Tatar Basadšika jej prinese gospodinja kós kruha, solí in vina, jo ovije z rudečim pasom, kakoršnega nosijo moški, in jo vleče ž njim v hišo. Nevesta se pa brani, dôkler ne dobí darú, za kateri se zahvaljuje s tem, da se kloni sedemkrat. Potem jo véde gospodinja v posebno sôbo, kjer ostaja, dôkler jedó gosti. Ženin pa skuša priti k njej, da bi obedoval ž njo. Ali mladeniči pazijo na to, stopijo k durim in ga tepó, če hoče noter.

Okolo Leskovca jej prinaša mati ženinova kruha, vina, solí in nekoliko novcev naproti, da bi jej ne manjkalo nikdar teh reči. Na to skuhajo ‚okrop‘ t. j. vino s črnim poprom in medom; od tega pijeta zaróčenca in gosti. Pri svatbenem obedi pobirajo darov za ‚krst‘. V Kukuši gredó bližnji gosti na to

domú, zvečer se pa vrnejo. Pri večerji se klanjata zaročenca gostom, jim poljubita roke, in dasta vsacemu čašo vina. Nevesta deli v tem darove, pripenjaje jim jih na rame, in dobiva sama darov.

Črez nekaj časa se oglasi v Kukuši pesem:

„Stani, kume, stani! ti sě moljatü mladenci-te, vreme jetü da odime.“ Na to se odpravijo gosti domú, zaročenca se jim klanjata in ljubita jim roke; zadnji odide kum.

Okolo Leskovca pa védejo zaročenca v sôbo, da gresta spat. Starejše žene in drúg pa bedě. Črez jedno uro ima ustati ženin, da pové, je li našel devico. Ko bi to ne bilo, omolkne veselje, godci nečejo gosti, popokale bi jim gosli. Oča nevestin mora plačati za sramoto nevestino, da mu je ženin ne pošlje nazaj, poleg tega pa izgubi še svoj del ogorloka.

Okolo Tatar Bazardšika je celó navada, da proglasé sramoto take neveste, akoravno je ne pošljejo domú. Stara žena gré na bližnji grič in razglasi, kaj se je zgodilo. Ali tak slučaj je redek ¹⁾. Redkokrat izgubi katera svoje devištvo izvan zakona. Ako pa dá ženin dobro vest, razlega se veselo po vsej hiši; gosti pijó in pojó, godci godejo in ženin mora darovati svoji nevesti vsaj nekoliko cekinov.

Okolo Tatar Bazardšika gre ženin z drúgoma in z godci k nevestinim roditeljem, da jim naznanijo, da jim je delala čast hčerka. Seboj prinašajo sodček rakije, okrašen s cvetjem, dajejo piti vsem sorodnikom in plačajo, kar je še ogorloka. Roditelji nevestini pa zberó vse svoje rojake, pripravijo ‚dobrega‘ ovna z velicimi rogovi, katere pozlaté, nánje nabodejo pozlačena jabolka in se napotijo k hiši ženinovi. Mladenič vzame ovna na pleča in ga nosi pred njimi. Ko dojdejo do doma, odkrijejo nevesto, jedó in pijó do noči. S tem je gotova svatba. Po družih krajih pa odkrivajo nevesto na drug dan. V Leskovci prihaja vtorek kuma z 10—20 ženami k nevesti ‚da bulo-to se hvürlja‘, t. j., da jej vzamejo ovòj. Svečaním izprevodom védejo nevesto na vrt pod jábolčno drevó. Pod drevó postavijo vedro vode, vržejo v vodo nekoliko penězov, jej vzamejo z glave ‚bulo‘ (ovòj), katero je nosila od nedelje, t. j. od venčanja do vtorka, se sprimejo za roke in se okrenejo trikrat okolo drevesa. Trije moški otroci nataknejo potem bulo na palico in jo obesijo na drevó; nevesta zvrne z nogo vedro vode, vodá se izlije in otroci poberó novec.

V ponedeljek je malo praznovanja, tem glasnejše je pa vtorek. Na vse zgodaj vabijo uže svate na rakijo. Vsak gost pa prinaša tudi sam kaj pijače in prigrizka. Kadar stopi v hišo, vlije mu nevesta vode na róci, da se umije, zato jej pa mora darovati kaj

¹⁾ Bogišić, str. 255 itd.

za ,krst'. Ves dan traja veselje, še le pozno zvečer se poslavljajo prišleci.

Okolo Leskovca morata vstati poročenca o polnoči in ločijo ja do prihodnjega vtorka. Če nje roditelji niso predaleč od ženinevega doma, gredó sorodniki ženinovi k njim, pevajo in veselé se do zore in čestitajo materi, da je tako lepo odhranila hčer. Godci pa pevajo: ,Mama si majka momina, dobro si čado hranila'. Zato se pa morajo zahvaljevati roditelji s tem, da pošljejo hčeri kaj v dar.

V Kukuši mora opravljati nevesta vtorek pred zbranimi svati razna hišna opravila; mora umivati posodo, pometati sôbo, peči kruh ali kaj družega. Gosti jej pa nagajajo, da ne zna svojega opravila itd., dôkler se ne odkupi s kacim darom.

Nevesta je v hiši svojega moža; ali še so nekateri obredi, s katerimi jo uvaja svečano kot gospodinjo na novi dom. Nekaj tacega smo omenjali ravnokar; opomniti nam je še običaja, kateri seza gotovo v starodavnost slovansko.

V sredo ,izvoždatú bulka-tá na voda', t. j. vodijo jo na vodo. Svečano védejo nevesto k studenci; trikrat mora iti okolo studenca. V vsak kot vrže pest prosá. Na to potegne ,djever' vedro vode iz studenca, vrže nekaj penozov vánjo, nevesta pa prevrne vedro z nogo, kakor vtorek. Na to jej dadé drugo vedro vode, da jo nese domú. Na poti k studenci in od studenca godejo godci, nevesta se klanja vsacemu, katerega sreča, mu poljublja roko, mu daruje kósec sladkorja in dobiva za to kak novčíč. Doma plešejo kolo in se razidejo.

Tako se godí to v Leskovci. V Kukuši vodijo tudi nevesto k studenci, nosijo seboj vina in rakije. Nevesta nosi v desnem rokavi prosa, v ustih pa staro paro (novec); trikrat gre okolo studenca, siplje prosá v vodo, se klanja navskriž na štiri strani, vrže paro v vodo in zajame vode.

S tem je gotova svatba, mlada žena je prišla svečano na novi svoj dom. Vse svečanosti in ceremonije, katerim se rogajo morda marsikateri tujci, nam kažejo, koliko važnosti pripisuje národ bolgarski ženitvi; več gotovo, nego marsikak olikan národ. Če pomislimo nekoliko pomen vseh teh obredov, priznavati moramo, da smemo staviti svatovske običaje bolgarske in v obče slovanske, o katerih bodemo morda kedaj še kaj izpregovorili, v jedno vrsto s svatovskimi običaji starih Grkov in Rimljanov, katerim se čudijo učenjaki.

Djever ima pa še nekaj opravka. V petek zvečer ali v soboto po svatbi mora povabiti ženina in nevesto na ručak (na povrúčki). Povabljenca pa prineseta tudi jedí in pijače seboj. Djever prinese na mizo medeninasto skledo, polno suhega grozdja in pečene koruze, kodéljo s povesmom in vreteno, ter raz-

redi to na mizo. Nevesta vstane, se mu kloni trikrat, on pa jej dá kodéljo in ona mora napresti toliko, da se omota trikrat okolo vretena. Potem se kloni nevesta še trikrat, djever jej dá skledo in ona mu poljubi roko. Sedaj ga pa mora obdarovati tudi ona. Po teh obredih počne se veselje, zaročenca ostajata pri djeveri čez noč. V Tatar Basardžiki jo mora pa še vésti na Ivanj-dan, 7. januarja, na reko. Tam se mora umiti mlada žena. Če pa ne teče potok ali reka mimo vasí, véde jo tudi k studenci in jej izlije vedro vode čez glavo. S tem so končani opravi djeverovi. Od tega dne ga imenuje žena ‚brata‘ on pa njo ‚sna ho‘.

Po raznih družih krajih so pa ti običaji tudi različni. Drugod stojita na mizi dva krožnika, jeden z medom, drugi z maslom. Kadar vstaja nevesta, da se klanja, blagoslavlja jo djever: ‚U domu naj ti bo vse medeno in masleno, da ti teko rječi, kakor med in maslo‘ itd.

Tako dobro se pa ne godí vsacemu mladeniču. Marsikateremu zabranjujejo roditelji ženitev z devico, v katero se je ‚zagledal‘. Vzroki so razni, mnogokrat uže ne more doseči svoje želje, ker ponuja tekmeč večji ogorlok, nego ga more plačati on ali oča njegov, ali pa roditelji iz tega ali iz onega vzroka niso zadovoljni z nevesto, ali je pa ženitva predraga jedni stranki, ali obema. Cerkev stavi redkokrat zapreke; ona našteva sicer mnogo vzrokov, zaradi katerih se dva ljubeča ne smeta vzeti, ali rada daje tudi odvezo, posebno če ima ženin kaj, da si jo kupi, zato pravi poslovice: ‚Dülbaka voda brodü nēma, hubava (lepa) moma rodü nēma‘. Največkrat se pa prigodi, da roditelji nečejo dopustiti zakona, ker jim ženin ne more dosta plačati.

Ali tudi v tacem slučaju zná si pomagati pogumni mladenič. Sè svojimi drugovi pride in otme ljubico pri deli, ali pri studenci, kamor hodi po vodo. Če se nista sporazumela uže prej, mora skušati najprej, da si pridobi nje ljubezen, kajti noben pop bi ja ne zaročil, ko bi nevesta ne rekla, da si je izvolila ženina sama. Največkrat idejo zatorej fantje na ‚otmico‘¹⁾, ko so se dogovorili z devojko; ali pa zbeži dekle samo z doma k ljubljencu. V hiši njegovi séde na ognjišče in brska po ognji v znamenje, da je prišla pod varstvo družine in čaka odloka domačinovega. Gospodar ne odreče gotovo nikdar, ker si prihrani na ta način ogorlok

¹⁾ Glej o tem tudi Valvazorja XI. knjigo.

in darove nje roditeljem; se vé, da je pa ženin tudi ne sme pošiljati nazaj, ako najde, da ni več nedolžna.

Potem ideta k popu, da ja venča. Ako se ta prepriča, da jej ni sile in da ni cerkvenih zaprek, ja poroči. Oča nje se srdi, se vé, gre k vladiki (Turci tacih reči ne sodijo), pravda se, ali navadno ga pomiri vladika in nagovori, da blagoslovi svojo hčerko, ker je oča ne more odvésti domu proti nje volji.

Kako stara je ta navada — kdo bi se ne spominal tú starih Rimljanov — kaže pa tudi to, da je običaj v Šopskem okraji, da jedno selo otimlje svoje neveste iz druzega.

Pri čudnem položaji, v katerem so bili bolgarski kraji pod tursko vlado, zgodilo se je pa celó, da se je omožila žena v drugo, ko je še živel prvi mož. Če je šel mož po sveti, da si prisluži kaj s kupčijo ali z delom, ga mnogokrat dolgo ni bilo domú; mnogokrat celó vestí ni bilo o njem. Pod cerkveno vlado „Fanarijotov“ bilo je zatorej lahko, če moža nekoliko let ni bilo domú, da so izrekli moža mrtvega in dovolili vdovi, da se moží v drugo. Če je prišel kasnejše prvi mož domú, smel je tirjati ženo nazaj, ali moral je skrbeti tudi za otroke druzega zakona. Ljudje mislijo namreč, da bode živel v raji vsak s svojo prvo ženo; kako se bode godilo z ženami druzega ali tretjega zakona, o tem pa se ne vé nič. Mnogokrat so pa vprašali tudi žene, s katerim možem hoče živeti. Po nje volji so sodili tedaj.

Ko so vladali „Fanarijoti“, so se godile v tem kakor tudi v drugem oziri res čudne stvari. V Leskovci n. pr., pravi dopisnik Bogišičev, imel je Dimo Kušev staro ženo, vendar se mu je posrečilo, da se oženi, še predno mu umre prva, z drugo. Vladika Lovački (Lovac) Hilarijon pokliče prvo ženo k sebi in je vpraša, ali bi privolila, da se oženi nje mož z drugo. Ona privoli, bodi si, da je bila prepričana sama, da ni za moža, ali, da jo je primoral mož. Skôro potem se oženi nje mož z drugo, in prva žena ostane celó v hiši. Mož jo je imenoval od sedaj „sestro“, njegova žena pa „mater“. Tudi občina je privolila v to, ker je mislila: Bolje je, da se oženi mož, nego da živi z drugo v konkubinati. Ljudje so pa imenovali drugo ženo „naméštnico“.

Žena necega druzega moža Ivana Terzija iz tistega mesta, bila je zblaznela in je ostala blazna tri ali štiri leta. Tudi nje možu so dovolili, naj se ženi v drugo. Skôro po poroki ozdravi prva žena, da bi pa ne kalila sreče svojemu možu, odide iz svoje volje k bratu.

To je nekoliko črtic iz bolgarskega življenja; jasno vam pričajo, kako stari so ti običaji, kako verno so ohranili Slovani stare navade svojih pradedov, kažejo pa tudi, da ima prav slavni De Gubernatis, ki trdi v svoji knjigi „o živalih v mythologiji indogrmanski“,¹⁾ da gre poročilom in običajem slovanskim prvo mesto za znanostimi.

¹⁾ „Zoological mythology. London, Trübner et Co. 1872.“